

فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۶، شماره پیاپی ۲۱، بهار ۱۳۹۵

شاپای چاپی: ۶۷۳۵-۲۲۵۱ - شاپای الکترونیکی: ۷۰۵۱-۲۴۲۳

<http://jzpm.miau.ac.ir>

تحلیل و ارزیابی نابرابری‌های کیفیت زندگی در محلات شهری (نمونه موردی: شهر فارس)

علی حاجی‌نژاد^۱: دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

جعفر قادری: استادیار گروه اقتصاد شهری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

عزت‌الله قاسمی‌قاسموند: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

دریافت: ۱۳۹۳/۹/۲۸ صص ۱۶۷-۱۷۸ پذیرش: ۱۳۹۴/۵/۱۲

چکیده

پژوهش‌های صورت گرفته در ارتباط با کیفیت زندگی و پایداری شهری به خوبی نشان می‌دهد که رابطه تنگاتنگی میان ناپایداری شهری و کیفیت زندگی در شهرها وجود دارد. به همین دلیل است که امروزه پرداختن به این موضوع در فرآیند برنامه‌ریزی شهری از کلیدی‌ترین ابعاد این حوزه به شمار می‌رود. معیارهایی همچون میزان توسعه‌یافتگی شهری و نحوه توزیع فضایی آن، سطح برخورداری یا نابرابری در بهره‌مندی از خدمات و کارکردهای مختلف در مقیاس محلات و نواحی شهری، از عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی شهری به شمار می‌رود. هدف از پژوهش حاضر ارزیابی و سطح‌بندی برابری و یا نابرابری کیفیت زندگی شهری در سطح محلات و نواحی چهارگانه شهر فارس است. روش تحقیق؛ توصیفی تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات از طریق مطالعات میدانی و با استفاده از ابزار پرسشنامه و با حجم نمونه ۳۲۰ نفر از شهروندان در چهار ناحیه شهر فارس انجام گرفته است. جهت تحلیل اطلاعات از مدل تصمیم‌گیری تاپسیس استفاده شده است. یافته‌های پژوهش گویای آن است که محلات ناحیه دو شهر فارس در شاخص‌های اقتصادی، با امتیاز ۰/۸۴۱، اجتماعی با امتیاز ۰/۹۸۱ و کالبدی با امتیاز ۰/۹۳۰ در رتبه اول و محلات ناحیه یک این شهر رتبه آخر را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین از منظر شاخص زیست‌محیطی، محلات ناحیه چهار با امتیاز ۰/۹۸۶ در رتبه نخست و ناحیه سه با امتیاز ۰/۲۶۶ در رتبه آخر قرار گرفته‌اند.

واژه‌های کلیدی: کیفیت زندگی شهری، نابرابری، محلات شهری، شهر فارس.

^۱ نویسنده مسئول: ahajinejad@yahoo.com، ۰۹۱۲۱۱۵۶۹۰۸

بیان مسأله:

شهر به عنوان بستر زیست بشر، نقشی اساسی در احساس رضایت‌مندی داشته و در واقع شکل‌دهنده سبک زندگی انسان و تعیین‌کننده کیفیت زندگی اوست. با این توصیف، توجه به محیط فیزیکی شهر از سوی برنامه‌ریزان و ساماندهی آن نقش مهمی در بهبود کیفیت زندگی بشر دارد (Esmilt et al, 2008). درعین‌حال محیط سکونت انسان و احساس تعلق او به محیط نیز بسیار بیشتر از فاکتورهای جمعیت‌شناختی و اقتصادی-اجتماعی در کیفیت زندگی مؤثر است (Enji et al, 2005: 76). به عبارتی شهر نمود شاخص‌های حیاتی بشر در قالبی اصولی است که انسان چون مظهر طرف محیط شهری در کنش متقابل با محیط پیرامون خود است (رهنمایی و شاه حسینی، ۱۳۸۵: ۱۹). کیفیت زندگی شهری یکی از مهم‌ترین حوزه‌های مطالعات شهری در کشورهای مختلف است (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۸۷). نگرانی درباره کیفیت زندگی مدرن از خصوصیات جامعه معاصر است (Pacione, 2003: 19)، که می‌تواند تابعی از کیفیت محیط باشد. همچنین تنزل در کیفیت محیط شهری می‌تواند نتیجه‌ی بعضی فعالیت‌های اقتصادی باشد. زمانی که جمعیت شهری افزایش می‌یابد افزایش فعالیت‌ها از محدوده‌های قابل‌تحمل در مناطق شهری تجاوز می‌کند (Maunder and et al, 2007: 2). به طور کلی، نابرابری شاخص‌های کیفیت زندگی در سطح نواحی محلات شهری با پیدایش شهرها کمابیش از ابتدا وجود داشته است؛ اما این نابرابری‌ها از قرن نوزدهم با تمرکز بیش از اندازه امکانات و خدمات در یک یا چند نقطه شهری و بهره‌مندی از فرصت‌های نابرابر تشدید گردیده است. پیدایش محلات فقیر و غنی خود گواه مناسبی بر حقیقت ذکر شده در بالاست، به طوری که فرآیند توسعه شهری ضمن داشتن مزایا در بسیاری از شهرهای جهان مسئله‌ساز بوده و با تقسیمات و تنوع اجتماعی-فضایی، بی‌عدالتی‌ها را در سطح شهرها به منصف ظهور رسانده است. از اوایل قرن بیستم شهرهای جهان درحال توسعه با تنوعات و تفاوت‌های وسیع در سطح زندگی میان گروه‌های اجتماعی و اقتصادی، محلاتی کاملاً متفاوت از لحاظ کیفیت زندگی را به وجود آورده است. این شهرها با بهره‌مندی متفاوت بین ثروتمندان و فقرا، صاحب امتیاز و محروم، متخصص و غیرمتخصص، شاغل و بیکار، ساکن و مهاجر و... چهره جدیدی از نابرابری‌ها را در شهرها به منصف ظهور رسانده‌اند (شمایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۵۴). شهر فارسان یکی از شهرهای استان چهارمحال و بختیاری با جمعیتی معادل ۲۶۰۷۸ نفر طی دهه اخیر رشد نسبتاً بالایی از نظر جمعیتی داشته است و با توسعه شهر و ایجاد محلات جدید که بیشتر به سبب مهاجرت از گوشه و کنار شهرهای استان به این شهر می‌باشد، تفاوت‌های اجتماعی و اقتصادی فراوانی در سطح کیفی زندگی شهروندان در محلات مختلف شهر به خود دیده است. هدف از پژوهش حاضر، تحلیل و بررسی نابرابری‌های کیفیت زندگی در سطح محلات نواحی چهارگانه در شهر فارسان و بررسی مشکلات موجود در سطح کیفی زندگی در محلات این شهر می‌باشد.

مبانی نظری:

کیفیت زندگی از واژه‌هایی است که تعریف مشخص و یکسانی ندارد. اگرچه مردم به شکل غریزی معنای آن را به راحتی درک می‌کنند، لیکن همان‌گونه که اشاره گردید این مفهوم برای آن‌ها یکسان نیست. از آنجاکه مانند سایر متغیرها اندازه‌گیری این مفهوم، مستلزم وجود تعریف جامع و مشخصی از آن خواهد بود؛ همواره تلاش شده است که تعریف مناسبی برای آن ارائه شود (نجات، ۱۳۸۷: ۵۷). از مفهوم کیفیت زندگی تعاریف مختلفی ارائه شده است، بسیاری از محققان بر این باورند که کیفیت زندگی مفهومی چندوجهی، نسبی، متأثر از زمان، مکان، ارزش‌های فردی و اجتماعی است که دارای معانی گوناگونی برای افراد و گروه‌های مختلف است؛ برخی آن را به‌عنوان قابلیت زیست‌پذیری یک ناحیه، بعضی دیگر به عنوان سنج‌های برای میزان جذابیت و برخی به‌عنوان رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی، شادکامی، رضایت‌مندی و مانند آن تفسیر نموده‌اند (Epley and et al, 2007: 281).

محققان گرایش‌های مختلف علمی، کیفیت زندگی را از دهه ۱۹۳۰ مورد مطالعه قرار داده‌اند. هر یک از این محققان درصدد بوده‌اند که نواحی مختلف جغرافیایی مانند شهرها، ایالت‌ها و ملت‌ها را بر اساس شاخص‌های کیفیت زندگی که خود طراحی کرده‌اند، مورد مطالعه قرار دهند. در کنار این دسته از محققان سازمان‌های بین‌المللی مانند UNDP, UN, WHO هر یک از شاخص‌های مورد نظر خود را در رابطه با کیفیت زندگی ارائه داده‌اند. تا به‌حال علوم رایج، موفق به طراحی یک رویکرد

ترکیبی که بتواند ابعاد متعدد شاخص‌های فیزیکی، فضایی و اجتماعی را ارزیابی کند، نشده‌اند (رهنمایی و شاه حسینی، ۱۳۹۱:۵۲). دیوید اسمیت اولین جغرافیادانی بود که درباره کیفیت زندگی، رفاه و عدالت اجتماعی در جغرافیا صحبت کرد (Wish, 1986:94). تحقیقات در زمینه کیفیت زندگی، نشان‌دهنده این است که توسعه شاخص‌های کیفیت زندگی، نه تنها به نظارت‌های محلی نیاز دارد، بلکه در ارتباط با شهروندان و جامعه است (McMahon, 2002: 172-185). پسیون (۲۰۰۳) کیفیت زندگی را به‌طور کلی به وضعیت محیط زندگی مردم از نظر میزان آلودگی و کیفیت مسکن و همچنین برخی صفات و ویژگی‌های موجود در خود مردم مانند سلامت و میزان تحصیلات تعریف نمود. کوستانزا و همکاران (۲۰۰۷)، کیفیت زندگی را به‌عنوان میزان تأمین نیازهای انسانی در ارتباط با ادراکات افراد و گروه‌ها از شیوه مطلوب زندگی که در ذهن دارند، تعریف می‌کند. داسن (۲۰۰۸)، کیفیت زندگی را به‌عنوان میزان بهزیستی مردم و محیط زندگی آن‌ها تعریف می‌نماید. این مهم به دلیل اهمیت روزافزون مطالعات کیفیت زندگی در پایش سیاست‌های عمومی و نقش آن، به‌عنوان ابزاری کارآمد در مدیریت و برنامه‌ریزی شهری است. کیفیت زندگی شهری معمولاً از طریق شاخص‌های ذهنی حاصل از پیمایش و ارزیابی ادراکات و رضایت شهروندان شاخص از زندگی شهری و یا با استفاده از داده‌های عینی حاصل از داده‌های ثانویه و به ندرت با استفاده از هر دو نوع شاخص اندازه‌گیری می‌شود (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۷:۸۷).

رویکردها و دیدگاه‌های کیفیت زندگی:

رویکرد عاملیتی: رویکردی مبتنی بر فردگرایی است و جامعه را نه به عنوان یک کلیت بلکه به‌عنوان جمع جبری افراد جامعه مورد توجه قرار می‌دهد. این رویکرد در بحث کیفیت زندگی برای عاملیت انسان نقش محوری را لحاظ نموده و بر این باور است که کیفیت زندگی بیشتر ناظر بر ذهنیات، قابلیت‌ها و توانمندی‌های افراد است تا شرایط ساختاری اجتماعی یا محیط پیرامونی (غفاری و امیدی، ۱۳۸۸:۱۱). اخیراً در مقابل رویکرد فردگرا، یک مفهوم گسترده‌تر از درک کیفیت زندگی پدید آمده است که مشتمل بر در نظر گرفتن شرایط زندگی در یک جامعه معین با توجه به زمینه‌های چندبعدی زندگی مانند بهداشت، ثبات اقتصادی، رضایت از زندگی، سرپناه و رفاه روحی می‌باشد (Higgins and et al, 2011:290).

رویکرد ساختاری: این رویکرد از دو ویژگی متمایز برخوردار است؛ اول اینکه مفهومی کامل و فراگیر از کیفیت زندگی ارائه می‌دهد که تمامی حوزه‌هایی را که در بهبود کیفیت زندگی مؤثرند را دربر می‌گیرد و دوم آنکه جامعه را به عنوان یک کلیت می‌بیند. در رویکرد ساختاری، برخی بر شرایط زندگی و کیفیت زندگی تمرکز دارند که شامل شرایط عینی و ذهنی متکی بر منابع و فرصت‌ها می‌شود و برخی نیز بر نسبت فرهنگی کیفیت زندگی تأکید دارند. این دسته از رویکردها چند بعدی هستند و به‌طور جدی بر فرآیندهای علی و برهم‌کنشی اجتماعی و به ویژه بر نقش اساسی پویای اقتصادی و اجتماعی و روابط اجتماعی تمرکز دارند (غفاری و امیدی، ۱۳۸۸:۴۳-۴۱).

رویکرد اجتماع‌محور: دیدگاه مبتنی بر رویکرد اجتماع‌محور به دلیل ناکامی‌های منطقه‌ای و مقابله با فقر و محرومیت اجتماعی شکل گرفت (Deakin, 2009:96). چالش‌ها و تبعات پیش روی جهانی‌شدن در پیوند با آرا و رویکردهای اجتماعی به توسعه، باعث توجه به بخش مردمی و ابعاد محلی توسعه گردید. از این‌رو رویکرد محلی‌گرایی و اجتماع‌محوری در سال‌های اخیر، همه محورهای توسعه را درنور دیده است. هر الگوی توسعه محلی که مبتنی بر رویکرد اجتماع‌محور باشد، راه را برای پایداری خواهد گشود. این الگو می‌تواند با توانمندسازی به مفهوم مقتدرشدن اجتماعات محلی، به رشد و ارتقای کیفیت زندگی بپردازد (حسن‌زاده، ۱۳۸۷:۱۲).

شاخص‌های کیفیت زندگی شهری:

کیفیت زندگی غالباً با دو بعد ذهنی و عینی اندازه‌گیری شده است (خادم‌الحسینی و همکاران، ۱۳۸۹:۴۶). شاخص‌های ذهنی به ادراک شخص از کیفیت زندگی خود و اطرافیان خود توجه دارد و بیشتر مفهومی کیفی و نسبی است؛ اما شاخص‌های عینی، شاخص‌هایی هستند که قابل مشاهده و اندازه‌گیری و مفهومی کمی دارند. کیفیت زندگی به‌نوعی بیان‌کننده افراد ساکن در یک کشور یا منطقه می‌باشد (خواجه شاهکوهی و همکاران، ۱۳۹۳:۷۴).

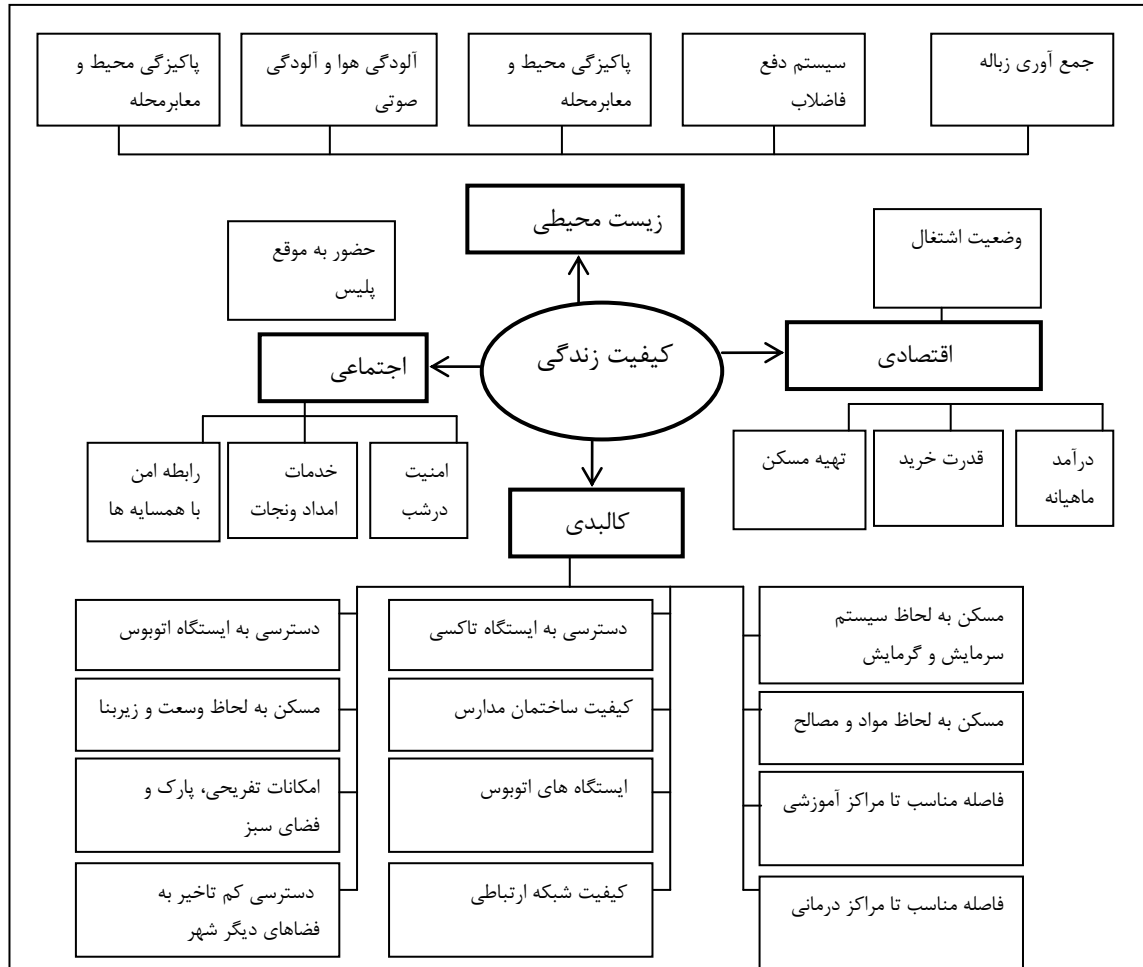
مطالعات کیفیت زندگی هر دو بعد ابعاد ذهنی و عینی را در برمی گیرد، هر چند مطالعات زیادی در راستای هر یک از ابعاد عینی و ذهنی به جداگانه طور انجام است گرفته است. برای مثال در چهارچوب ابعاد ذهنی می توان به مطالعات فو (۲۰۰۰) که از طیف لیکرت پنج تایی، از بسیار راضی تا بسیار ناراضی طبقه بندی شده و مطالعه ی بررتون و همکاران (Brereton et al, 2008) یاد کرد که از مقیاس هفت تایی لیکرت استفاده کرده اند. همچنین لی (Lee, 2008) نیز معتقد است که برای سنجش کیفیت زندگی، می بایست به طور مستقیم از این روش استفاده کرد. روشی که مردم در آن، در رابطه با کیفیت زندگی خود نظر بدهند. آن چنان که چانگ (Chung, 2003) نیز بر این باور است که ابعاد ذهنی کیفیت زندگی، به مراتب از ابعاد عینی، در راستای سیاست گذاری و برنامه ریزی مناسب تر است؛ چراکه بازخوردهای قابل پذیرشی را فراهم می کند (پورا احمد و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۳). مطالعات حاجی نژاد و همکاران (۱۳۸۹) در خصوص کیفیت زندگی در بافت قدیم و جدید در شهر شیراز نشان می دهد که اختلاف اندکی بین رضایت مندی از کیفیت زندگی در بافت قدیم و جدید وجود دارد که این اختلاف ناشی از تأثیر ویژگی های فردی می باشد. مطالعات فراوانی در رابطه با کیفیت زندگی انجام گرفته است و نظرات متعددی در این باب وجود دارد که جنبه های مختلف کیفیت زندگی شهری را بیان می نماید.

جدول ۱- نظریات و شاخص های مختلف در مباحث کیفیت زندگی

محقق	شاخص های مورد مطالعه
روماناسیدیکوی و همکاران ۲۰۰۳	(جنبه زیست محیطی) آلودگی آب، آلودگی هوا، صدا، زباله، شلوغی و ترافیک
Cardinal and K.Adin, 2005: 5-7	فرهنگی (درصد ساکنان بومی و درصد افراد فعال در مراسم مذهبی) / بهداشتی درصد کودکان فوت شده زیر یک سال، امید به زندگی، درصد افراد با بیماری های خاص / آموزشی (نرخ تحصیلات در سطوح عالی، تعداد مدارس و مراکز آموزش عالی، تعداد دانش آموزان و اساتید) / جرم و امنیت (تعداد افراد زندانی، تعداد شورش ها، دزدی و دعوا و اعتیاد)، / اشتغال (نرخ اشتغال) / درآمد (درصد افراد زیر خط فقر، متوسط درآمد) / منابع و سرزمین (میزان فضای سبز، میزان نواحی حفاظت شده، هوا (کیفیت هوا، گازهای آلوده کننده) / ساحل و رودخانه / مسکن (مساکن قابل نگهداری، میانگین افراد در هر اتاق)
Zivelova & Jansky, 2008, 1-14	مسکن / اقتصاد و کار، نوع فعالیت اقتصادی، بیکاری، میانگین (درآمد) / منابع و محیط (حفظ اراضی پیرامون شهر) / محیط شهر (نرخ رشد ترافیک، دسترسی به خدمات) / بهداشت و مراقبت های بهداشتی و امید به زندگی، مرگ های نابهنگام / مرگ و میر کودکان / مهارت و یادگیری / جامعه ای امن، میزان جرائم، نوع جرائم،
Sedaghatnia &etal, (2013)	کیفیت واحدهای مسکونی، شرایط مناسب برای کودکان، خدمات آموزشی، خدمات تجاری، تجهیزات خصوصی و عمومی، نزدیکی به محل کار، حمل و نقل عمومی، تجهیزات آسایشی، خدمات بهداشتی، ایمنی و امنیت ارتباط اجتماعی با همسایگان

مأخذ: یافته های نگارندگان (۱۳۹۳).

با توجه به مبانی نظری، پژوهش حاضر از بعد ذهنی، کیفیت زندگی شهری می باشد که شاخص های آن در مدل تحلیلی نشان داده شده اند. (شکل شماره ۱).

شکل ۱- مدل تحلیلی کیفیت زندگی شهری. - مأخذ: نگارندگان (۱۳۹۳)

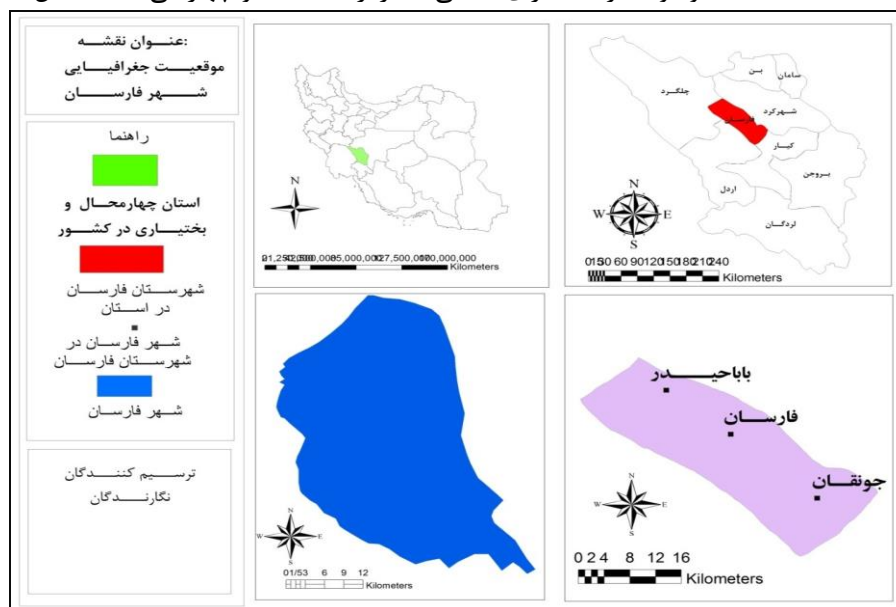
روش تحقیق:

این پژوهش از نوع کاربردی و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی است. بخشی از اطلاعات آن با توجه به مستندات کتابخانه‌ای و مراجعه به ادارات مربوطه و نیز بخش بزرگی از داده‌ها با استفاده از مطالعات میدانی جمع‌آوری شده است. جامعه آماری شهروندان شهر فارسان می‌باشند که با توجه به آمار سال ۱۳۹۰ جمعیتی معادل ۲۷۰۰۰ می‌باشد. برای محاسبه حجم نمونه از فرمول کوکران (حافظ نیا، ۱۳۸۷:۱۱۷)، با خطای استاندارد ۵ درصد و با ضریب اطمینان ۹۵ درصد استفاده شده است. بر اساس این فرمول، حجم نمونه ۳۲۰ نفر انتخاب شده است و به دلیل تعدد محلات و همچنین نبود نقشه برای تعیین مرز محلات، پرسشنامه‌های پژوهش به صورت ناحیه‌ای تقسیم گردیده است. با توجه به تقسیم‌بندی موجود در طرح جامع و تفصیلی، شهر فارسان به ۴ ناحیه تقسیم شده است که هر ناحیه دارای چند محله می‌باشد، پس از جمع‌آوری داده‌ها به صورت پرسشنامه این اطلاعات در محیط نرم‌افزار *SPSS* طبقه‌بندی گردیده و با کمک نرم‌افزار *excel* میانگین‌گیری شده‌اند، سپس با استفاده از مدل تاپسیس (زیاری و همکاران، ۱۳۸۹) تقوایی (۱۳۹۰)، حاجی نژاد، (۱۳۹۲)، بزی و همکاران، (۱۳۹۳)، اولویت‌بندی گردیده‌اند و میزان درجه کیفیت زندگی در چهار ناحیه شهر مشخص گردید. در این پژوهش سعی بر این بوده جهت تبیین این فرضیه که نواحی چهارگانه شهر فارسان به لحاظ کیفیت زندگی با یکدیگر متفاوت است، ابتدا به منظور نمایش چگونگی مراحل انجام و ارزیابی و اولویت‌بندی و نیز به جهت سهولت تشریح مدل، چندین شاخص مؤثر بر کیفیت زندگی شهری نواحی چهارگانه شهر فارسان جهت تشخیص وزن شاخص‌ها، ضمن تجربیات جهانی و با توجه به پژوهش‌های انجام شده توسط مراکز علمی در مسائل کیفیت زندگی شهری، به تنظیم پرسشنامه اقدام و بر اساس

مؤلفه‌ها معیارها و شاخص‌های تبیین‌کننده و با استفاده از طیف لیکرت پاسخ‌ها از خیلی کم تا خیلی زیاد تعیین شد. جهت سنجش کیفیت زندگی، چهار شاخص اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و شاخص زیست‌محیطی، مورد ارزیابی قرار گرفتند. هر یک از این شاخص‌ها به چندین زیر شاخص یا مؤلفه تقسیم گردیده‌اند و وزن هریک از شاخص‌ها با توجه به نظر کارشناسان در تحلیل سلسله‌مراتبی AHP (ZAKRIA et al, 2010: 158), (Azizi et al, 2013, 244), رفیعیان و شالی، (۱۳۹۱)، ابطحی و همکاران (۱۳۹۱)، تعیین شد. در شهر فارسان به علت فقدان اطلاعات جمعیتی در سطح نواحی چهارگانه، توزیع پرسشنامه به صورت برابر در بین نواحی چهارگانه شهر فارسان به صورت یکسان بوده است، یعنی هریک از نواحی به ۸۰ پرسشنامه پاسخ داده‌اند.

محدوده مورد مطالعه:

فارسان یکی از شهرهای استان چهارمحال و بختیاری می‌باشد که در ۳۰ کیلومتری مرکز استان قرار دارد. فارسان از نظر مختصات جغرافیایی در عرض جغرافیایی ۳۲ درجه و ۱۶ دقیقه و ۵۰ درجه و ۳۵ دقیقه طول جغرافیایی قرار دارد. این شهر در ارتفاع ۲۲۰۰ متری از سطح دریا در یک منطقه کوهستانی قرار دارد. فارسان به عنوان مرکز شهرستان فارسان در جنوب باختری شهر قرار گرفته است. با توجه به ضوابط طرح جامع مصوب سال ۱۳۸۸ این شهر از نظر تقسیمات سیاسی به چهار ناحیه تقسیم شده است که ناحیه یک و دو به ترتیب دارای قدمتی بالاتر از ناحیه سه و چهار می‌باشد. (شکل شماره ۲).

شکل ۲- موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

یافته‌های تحقیق:

در پژوهش حاضر با توجه به سؤالات مطرح‌شده در پرسشنامه، کیفیت زندگی شهری در چهار بعد، اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی بررسی گردیده است که هر یک از این ابعاد دارای چندین مؤلفه مختلف می‌باشد.

شاخص اقتصادی:

در رابطه با شاخص کلی اقتصادی کیفیت زندگی، شاخص‌های زیادی وجود دارد. در تحقیق حاضر جهت تحلیل شاخص کلی اقتصادی کیفیت زندگی، از چهار شاخص استفاده گردیده است که به این شرح می‌باشد: رضایت از درآمد ماهیانه، رضایت از وضعیت شغلی به لحاظ دائمی بودن، رضایت از قدرت خرید و رضایت از تهیه مسکن، مورد ارزیابی قرار گرفتند و میانگین رضایت از هر یک از مؤلفه‌ها در هر ناحیه مشخص گردید. این مؤلفه‌ها پس از وزن دهی با توجه به نظر کارشناسان مربوطه در نرم‌افزار expert choice وزن آن‌ها مشخص گردید.

جدول ۲ - میانگین شاخص‌های اقتصادی در کیفیت زندگی شهری

نام شاخص	ناحیه ۱	ناحیه ۲	ناحیه ۳	ناحیه ۴
رضایت از درآمد ماهیانه، (وزن ۰,۴۶۷)	۲,۸۸	۳,۲۵	۲,۸۴	۲,۹۱
رضایت از وضعیت شغلی به لحاظ دائمی بودن (۰,۲۲۷)	۲,۴۷	۲,۹	۲,۵۴	۲,۸۳
رضایت از قدرت خرید، (۰,۱۶۱)	۳,۲۵	۳,۱	۳,۱۲	۳,۰۷
رضایت از تهیه مسکن (۰,۱۹۱)	۲,۳۶	۲,۷۵	۲,۴۸	۲,۶۷

مأخذ: محاسبات نگارندگان براساس مطالعات میدانی (۱۳۹۳).

پس از وزن‌دهی این شاخص‌ها با استفاده از مدل تاپسیس، درجه کیفیت و رتبه کلی شاخص اقتصادی در نواحی چهارگانه بیان گردید که به شرح جدول زیر می‌باشد.

جدول ۳ - درجه مطلوبیت و رتبه نواحی چهارگانه شهر فارس در شاخص اقتصادی

ناحیه	درجه کیفیت	رتبه	سطح کیفی
ناحیه ۱	۰,۲۹۱	۳	ضعیف
ناحیه ۲	۰,۸۴۱	۱	خوب
ناحیه ۳	۰,۲۷۳	۴	ضعیف
ناحیه ۴	۰,۷۴۶	۲	خوب

مأخذ: محاسبات نگارندگان (۱۳۹۳).

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها، محلات ناحیه یک و ناحیه سه در شاخص اقتصادی دارای درجه ضعیفی از مطلوبیت می‌باشد که دلایل آن پایین بودن سطح رضایت مردم این نواحی از مؤلفه‌های رضایت از وضعیت شغلی و رضایت از تهیه مسکن می‌باشد. با توجه به تحلیل یافته‌ها، این دو شاخص در دو ناحیه یک و سه در سطح پایین‌تر از میانگین قرار دارند. در این پژوهش به لحاظ شاخص کلی اقتصادی، ناحیه دو در رتبه اول، ناحیه چهار در رتبه دوم، ناحیه یک در رتبه سوم و ناحیه سه در رتبه چهارم قرار دارد.

شاخص اجتماعی:

جهت ارزیابی این شاخص در شهر فارس از چهار شاخص، رضایت از رابطه امن با همسایه‌ها، وجود امنیت هنگام پیاده‌روی تفریح در شب، ارائه خدمات و حضور به‌موقع پلیس، رضایت از پوشش خدمات امداد و نجات و آتش‌نشانی استفاده شده و میانگین و وزن هرکدام از شاخص‌ها مشخص گردیده است. (جدول شماره ۴).

جدول ۴ - میانگین شاخص‌های شاخص کلی اجتماعی کیفیت زندگی در نواحی شهر فارس.

شاخص	وزن AHP	ناحیه ۱	ناحیه ۲	ناحیه ۳	ناحیه ۴
رضایت از رابطه امن با همسایه‌ها	۰,۴۲۴	۲,۹۱	۳,۱۱	۳,۰۷	۳
وجود امنیت در شب	۰,۲۲۷	۲,۶۳	۳,۱۲	۲,۸	۲,۹۷
حضور به‌موقع پلیس	۰,۲۲۷	۲,۷۱	۳,۱۳	۲,۸۶	۲,۵۸
رضایت از پوشش خدمات امداد	۰,۱۲۲	۳	۲,۹۷	۲,۹۱	۲,۹۷

مأخذ: محاسبات نگارندگان براساس مطالعات میدانی (۱۳۹۳).

پس از وزن‌دهی به این شاخص‌ها و انجام مراحل تحلیلی در تکنیک تاپسیس درجه کیفی و رتبه‌بندی چهار ناحیه شهری در شاخص اجتماعی معین گردید. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها، حاکی از این است که در شاخص اجتماعی کیفیت زندگی ناحیه دو با امتیاز ۰,۹۸۱ و سطح کاملاً مطلوب، در رتبه نخست، ناحیه چهار با درجه کیفی ۰,۳۸۸ و سطحی نسبتاً نامطلوب در رتبه سوم، ناحیه سه با درجه کیفی ۰,۵۰۴ و سطح مطلوب در رتبه دوم و ناحیه یک با امتیاز ۰,۱۵۹ و سطح کیفی

نامطلوب در رتبه چهارم قرار دارد. بنا بر یافته‌های حاصل از مطالعات میدانی، دلیل پایین بودن میزان رضایت در ناحیه یک عدم رضایت از وجود امنیت هنگام پیاده‌روی در شب، ارائه خدمات و حضور به‌موقع پلیس می‌باشد. در این شاخص‌ها، رضایت پاسخ‌گویان در سطحی پایین‌تر از میانگین می‌باشد.

شاخص کالبدی:

این شاخص نمایان‌گر اقتصاد و فرهنگ ساکنین و همچنین میزان امنیت و دسترسی می‌باشد. جهت ارزیابی شاخص کلی کالبدی کیفیت زندگی شهری در شهر فارس، از ۱۲ شاخص رضایت از مسکن به لحاظ (وسعت زیربنا و تعداد اتاق)، واحد مسکونی به لحاظ تسهیلات (روشنایی) سیستم سرمایشی و گرمایشی، واحد مسکونی به لحاظ مواد و مصالح، رضایت امکانات تفریحی شامل پارک و فضای سبز، رضایت از مراکز بهداشتی و درمانی به لحاظ فاصله رسیدن، دسترسی در زمان مناسب به مراکز آموزشی، رضایت از مناسب بودن کیفیت ساختمان مدارس، رضایت از فاصله با کمترین تأخیر به دیگر نقاط شهر، رضایت از حمل و نقل عمومی، دسترسی مناسب به ایستگاه‌های اتوبوس، رضایت از وضعیت خطوط برق و شبکه گازرسانی، کیفیت شبکه ارتباطی، استفاده شد و میانگین رضایت از هریک از شاخص‌ها در هر ناحیه مشخص گردید. وزن این شاخص‌ها پس از وزن دهی با توجه به نظر کارشناسان در نرم‌افزار *expert choice* مشخص گردید. (جدول شماره ۵).

جدول ۵- میانگین شاخص‌های شاخص کلی کالبدی کیفیت زندگی در نواحی شهر فارس

میانگین رضایت				وزن AHP	شاخص
ناحیه ۴	ناحیه ۳	ناحیه ۲	ناحیه ۱		
۲,۹۶	۲,۸۳	۳,۰۶۲	۲,۶۷	۰,۲۰۹	رضایت از مسکن به لحاظ (وسعت زیربنا و تعداد اتاق)
۲,۹۷	۲,۷۵	۲,۹۳	۲,۸۹	۰,۰۸۷	واحد مسکونی به لحاظ سیستم سرمایشی و گرمایشی
۲,۹۷	۲,۸۱	۳,۱	۲,۷۶	۰,۲۰۱	واحد مسکونی به لحاظ مواد و مصالح
۲,۸۸	۲,۸۱	۲,۷۸	۲,۷۷	۰,۰۲۱	رضایت از امکانات تفریحی شامل پارک و فضای سبز
۲,۵۸	۲,۵۱	۲,۸۶	۲,۳	۰,۳۹	رضایت از مراکز بهداشتی و درمانی به لحاظ فاصله رسیدن
۲,۶۹	۲,۴۵	۲,۹۶	۲,۳۷	۰,۰۴۹	دسترسی در زمان مناسب به مراکز آموزشی
۲,۸۱	۲,۶۵	۲,۹۱۲۵	۲,۵۵	۰,۱۸	رضایت از مناسب بودن کیفیت ساختمان مدارس
۲,۵۱	۲,۵۶	۲,۸۵	۲,۳۸	۰,۱۳۵	رضایت از فاصله با کمترین تأخیر به دیگر نقاط شهر
۲,۳	۲,۳۵	۲,۷۳	۲,۲۵	۰,۰۳۱	رضایت از حمل‌ونقل عمومی
۲,۲۹	۲,۲۱	۲,۲۸	۲,۳۲	۰,۰۲۵	دسترسی به ایستگاه‌های اتوبوس
۳,۰۵	۲,۹۲	۳,۳	۲,۸۳	۰,۰۶۷	رضایت از وضعیت خطوط برق و شبکه گازرسانی
۲,۹۳	۲,۷۸	۳,۲۲	۲,۷۲	۰,۱۱۸	کیفیت شبکه ارتباطی

مأخذ: محاسبات نگارندگان براساس مطالعات میدانی (۱۳۹۳).

درجه کیفی و رتبه هر ناحیه در شاخص کالبدی این داده‌ها، پس از نرمالیزه شدن در مدل تاپسیس مشخص و معین گردید. بنابر یافته‌های پژوهش، در شاخص کالبدی کیفیت زندگی در شهر فارس، ناحیه دو با سطح کیفی ۰,۹۳۰ در سطح خیلی خوب و در رتبه اول قرار دارد. ناحیه چهار با امتیاز ۰,۵۲۰ و سطح ضعیف در رتبه دوم، ناحیه سه با درجه کیفی ۰,۲۱۴ و سطح ضعیف در رتبه سوم و ناحیه یک در درجه کیفی ۰,۱۹۲ و سطح ضعیف در رتبه چهارم قرار دارد. دلیل ضعف و یا عدم رضایت از این شاخص کیفیت زندگی، رضایت از حمل‌ونقل عمومی، دسترسی به ایستگاه‌های اتوبوس، نارضایتی از مراکز بهداشتی و درمانی به لحاظ فاصله رسیدن، دسترسی در زمان مناسب به مراکز آموزشی و رضایت از فاصله با کمترین تأخیر به دیگر نقاط شهر می‌باشد که این شاخص‌ها، سطحی پایین‌تر از میانگین رضایت دارند. در سایر نواحی به‌ویژه ناحیه سه نیز پاسخگویان از دو شاخص رضایت از حمل‌ونقل عمومی، دسترسی به ایستگاه‌های اتوبوس، عدم رضایت داشتند.

شاخص زیست‌محیطی:

در تحلیل شاخص کلی زیست‌محیطی کیفیت زندگی شهری، شاخص‌های گوناگونی مؤثرند. در پژوهش حاضر از پنج شاخص؛ رضایت از کیفیت آب آشامیدنی، رضایت از عدم مشکل‌ساز بودن آلودگی هوا و صوتی، رضایت از جمع‌آوری به موقع زباله، رضایت از مناسب بودن سیستم آب و فاضلاب، رضایت از پاکیزه بودن محیط و معابر، استفاده گردیده است. در جدول زیر میانگین رضایت از هر یک از شاخص‌ها و وزن سلسله مراتبی آن در چهار ناحیه مشخص شده است. پس از فرآیند میانگین‌گیری و وزن دهی به این شاخص و انجام مراحل تحلیلی در مدل تاپسیس درجه کیفی و رتبه‌بندی چهار ناحیه شهری در شاخص زیست‌محیطی کیفیت زندگی معین گردید که به شرح زیر می‌باشد:

جدول ۶- میانگین شاخص زیست‌محیطی کیفیت زندگی در نواحی شهر فارس.

شاخص	وزن AHP	ناحیه ۱	ناحیه ۲	ناحیه ۳	ناحیه ۴
رضایت از کیفیت آب آشامیدنی	۰,۴۲۷	۲,۷۱	۳,۰۷	۲,۷۶	۳,۱۶
رضایت از عدم مشکل‌ساز بودن آلودگی هوا و صوتی	۰,۰۸۷	۲,۲۹	۲,۶	۲,۳۵	۲,۶۲
رضایت از جمع‌آوری به‌موقع زباله	۰,۲۵۱	۲,۶۷	۲,۸۱	۲,۵۸	۲,۸۲
رضایت از مناسب بودن سیستم آب و فاضلاب	۰,۱۵۱	۲,۵۷	۲,۹	۲,۷۱	۲,۸۶
- رضایت از پاکیزه بودن محیط و معابر	۰,۰۸۲	۲,۴۶	۲,۶۵	۲,۵۸	۲,۷۲

مأخذ: محاسبات نگارندگان براساس مطالعات میدانی (۱۳۹۳).

داده‌های جمع‌آوری شده پس از تحلیل در مدل تصمیم‌گیری تاپسیس، جهت ارزیابی سطح کیفی هر یک از نواحی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. با توجه به یافته‌های پژوهش در شاخص زیست‌محیطی کیفیت زندگی شهر فارس، ناحیه چهار با درجه کیفی ۰,۹۸۶ و سطح خیلی خوب در رتبه اول، ناحیه دو با امتیاز ۰,۸۳۸ و سطح خوب در رتبه دو، ناحیه یک با سطح کیفی ۰,۴۹۸ و سطح متوسط در رتبه سوم و ناحیه سه با درجه کیفی ۰,۲۶۶ در رتبه چهار قرار دارد. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که در تمام نواحی شهر به جز ناحیه سه رضایت از شاخص‌های زیست‌محیطی کیفیت زندگی در سطح بالایی قرار دارد و دلیل رضایت کمتر از شاخص زیست‌محیطی در این ناحیه، مؤلفه‌ی آلودگی صوتی می‌باشد.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها:

مفهوم کیفیت زندگی به عنوان ابزاری نیرومند جهت نظارت بر برنامه‌ریزی و توسعه در جامعه استفاده می‌شود. این مفهوم می‌تواند به برنامه‌ریزان برای نظارت بر اجتماع، ارزیابی اثربخشی و کار آیی سیاست‌ها و برنامه‌های فعلی و تدوین برنامه‌های جدید کمک کند، زیرا ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی را دربر می‌گیرد. هدف کیفیت زندگی در مناطق شهری، دسترسی عادلانه همه شهروندان به زمین منابع خدمات شهری می‌باشد. هدف این تحقیق سنجش و ارزیابی سطح کیفیت زندگی در نواحی چهارگانه شهر فارس می‌باشد. همچنین، این تحقیق بر آن بوده است تا ضمن تبیین کیفیت زندگی، به تبیین الگوی شفاف در جهت شاخص سازی با رویکرد شاخص‌های کیفی پردازد و از طریق ارائه مدل تاپسیس، رتبه‌بندی نواحی شهر فارس را به لحاظ سطوح کیفیت زندگی ارائه دهد. در فرآیند تحقیق، سطوح کیفیت زندگی شهر فارس با شاخص‌های، اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی که هر کدام از این شاخص‌ها دارای چندین مؤلفه بوده است، مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان می‌دهد از میان شاخص‌های شاخص کلی اقتصادی کیفیت زندگی در شهر فارس، ناحیه یک از لحاظ دو شاخص رضایت از وضعیت شغلی به لحاظ دائمی بودن و رضایت از تهیه مسکن، در سطح پایین‌تر از متوسط قرار دارد. همچنین در این ناحیه رضایت از شاخص اجتماعی کیفیت زندگی نیز در سطح بسیار ضعیفی قرار دارد که با توجه به یافته‌های پژوهش در سه شاخص از این شاخص کلی، شامل رابطه امن با همسایه‌ها، وجود امنیت هنگام پیاده‌روی و تفریح در شب و ارائه خدمات به‌موقع پلیس به ترتیب با میانگین رضایت ۲/۹۱، ۲/۶۳، ۲/۷۱ در سطح پایینی از رضایتمندی قرار دارند. در شاخص‌های کالبدی کیفیت زندگی در ناحیه یک شهر فارس، در بیشتر شاخص‌های رضایتمندی، در سطح نسبتاً پایینی قرار دارد. با توجه به یافته‌های پژوهش، در نهایت رتبه هر ناحیه، درجه کیفیت هر یک از چهار ناحیه

مشخص گردید که نشاندهنده برتری نسبی کیفیت زندگی در سطح محلات ناحیه ۲ شهر فارسان می‌باشد و ضعف شدید شاخص‌های کیفیت زندگی در محلات ناحیه یک این شهر، مشخص می‌باشد. همان‌طور که در جدول فوق مشخص است در شاخص اقتصادی اجتماعی و کالبدی ناحیه دو در رتبه نخست قرار دارد. با توجه به داده‌های پژوهش مشخص می‌گردد که هرچه جمعیت یک مکان از نظر شاخص اقتصادی در درجه بالایی قرار بگیرد، خود زمینه‌ساز بالا بردن سطح کیفیت زندگی در سایر شاخص‌ها می‌گردد. همچنین محلات ناحیه یک در پایین‌ترین سطح کیفیت زندگی قرار دارند که نشان از عدم توزیع یکسان خدمات شهری در سطح محلات چهار ناحیه شهری دارد. اگرچه توجه به معیارهای توسعه پایدار و عدالت اجتماعی و توزیع برابر منابع خدمات در سطح محلات نواحی مختلف شهر یک خواست عمومی است، ولی توجه چندانی به این موضوع نشده است. نتایج این تحقیق با تحقیقات انجام‌شده توسط چانگ مبنی بر اینکه ابعاد ذهنی کیفیت زندگی به‌مراتب از ابعاد عینی، در راستای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و مناسب تراست، همسو می‌باشد. دلیل همسوئی، بازخوردهای قابل‌پذیرشی است که در این تحقیق فراهم آمده است. با توجه به نتایج پژوهش حاجی نژاد و همکاران در مورد کیفیت زندگی شهر شیراز که نشان می‌دهد اختلاف اندکی بین رضایت‌مندی از کیفیت زندگی در بافت قدیم و جدید شهر شیراز، وجود دارد، این یافته آنها که برخلاف پیش‌بینی‌ها، تاکید بر آن دارد که ساکنان بافت قدیم از کیفیت زندگی‌شان راضی‌تر هستند با نتایج پژوهش حاضر همسوئی ندارد. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که ناحیه یک به رغم قدمت بالاتر، در تمامی شاخص‌های کیفیت زندگی نسبت به سایر نواحی به‌مراتب در وضعیت بدتری قرار دارد. شایان‌ذکر است که در ناحیه سه نیز با وجود اینکه نسبت به ناحیه دو قدمت کمتری دارد، اما به لحاظ شاخص‌های کیفیت زندگی در سطح پایین‌تری قرار دارد. این یافته نشان می‌دهد که ارتباط چندانی بین جدید و قدیم بودن نواحی و کیفیت زندگی وجود ندارد و ضعف کیفیت زندگی بیشتر مربوط به مسائل اقتصادی و سطح معیشت ساکنان نواحی می‌باشد. در راستای کاربرد تحقیق حاضر پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

- سرمایه‌گذاری بیشتر از سوی دست‌اندرکاران شهری برای ارتقای فرهنگ شهری با هدف بالا بردن سطح اقتصادی و رفاهی شهروندان لازم به نظر می‌رسد.
- لازم است که توزیع یکسان خدمات شهری در سطح محلات چهار ناحیه شهری صورت گیرد.
- ارتقای فرهنگ شهروندی جهت کاستن از معضلات اجتماعی در شهر فارسان به ویژه ناحیه یک به عمل آید.
- تنظیف معابر و خیابانها و همچنین سامان دهی سیستم آب و فاضلاب جهت جلوگیری از مشکلات زیست‌محیطی به صورت یکسان و برابر در سطح تمامی نواحی و محلات صورت گیرد.

منابع و مأخذ:

۱. ابطحی، سید حسن؛ تیمور نژاد، کاوه و احمدرضا سنجر (۱۳۹۱): «سنجش و رتبه‌بندی شاخص‌های ارزیابی عملکرد امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران»، فصلنامه مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، شماره ۶۷، تهران صص ۶۵-۹۶
۲. بزی، خدارحم؛ شاه مرادی، لقمان و اکبر حیدری تاشه کبود (۱۳۹۳): «بررسی و ارزیابی مشارکت‌های مردمی در توسعه پایدار محله‌ای با استفاده از مدل *TOPSIS* مطالعه موردی: کلان‌شهر ارومیه»، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۳۶، زاهدان، صص ۶۰-۴۹.
۳. پوراحمد، احمد؛ فرجی ملایی، امین؛ عظیمی، آزاده و صدیقه لطفی (۱۳۹۱): «تحلیل طبقه‌بندی کیفیت زندگی شهری به روش *SAW*»، مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۴، شماره ۴، تهران، صص ۴۴-۲۱.
۴. تقوایی، مسعود و حسین کیومرثی (۱۳۹۰): «سطح‌بندی محلات شهری بر اساس میزان بهره‌مندی از امکانات و خدمات شهری با بهره‌گیری از تکنیک *TOPSIS* مطالعه موردی: محلات شهر آباد»، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال دوم، شماره پنجم، مردادشت، صص ۴۲-۲۳.
۵. حاجی‌نژاد، علی؛ رفیعیان، مجتبی و حسین زمانی (۱۳۸۹): «بررسی متغیرهای فردی مؤثر بر رضایت‌مندی شهروندان از کیفیت زندگی، مطالعه موردی مقایسه بافت قدیم و جدید شهر شیراز»، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۱۷، زاهدان، صص ۸۲-۶۳.
۶. حاجی‌نژاد، علی و منیر یاری (۱۳۹۲): «برنامه‌ریزی راهبردی اکوتوریسم با استفاده از مدل ترکیبی *TOPSIS - SWOT* مطالعه موردی: پارک جنگلی بلواران کوه‌دشت»، مجله جغرافیا و توسعه، سال یازدهم، شماره ۳۲، زاهدان، صص ۱۹۱-۱۷۷.

۷. حسن‌زاده، داوود (۱۳۸۷): «رویکرد اجتماع‌محور به کیفیت زندگی اجتماعات محلی»، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۰، تهران، صص ۲۲-۷.
۸. خادم‌الحسینی، احمد؛ منصوریان، حسین و محمدحسین ستاری (۱۳۸۹): «سنجش کیفیت ذهنی زندگی در نواحی شهری مطالعه موردی شهر نورآباد، استان لرستان»، فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، سال اول، شماره ۳، نجف آباد، صص ۶۰-۴۵.
۹. خواجه شاهکوهی، علیرضا؛ حسینی، محمدحسن و رمضان طوسی (۱۳۹۳): «ارزیابی و سنجش کیفیت زندگی و تأثیر آن بر مشارکت شهروندان در امور شهری مورد شناسی شهر مینودشت»، مجله جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، سال چهارم، شماره ۱۰، زاهدان، صص ۸۶-۷۳.
۱۰. رضوانی، محمدرضا؛ متکان، علی‌اکبر؛ منصوریان، حسین و محمد حسین ستاری (۱۳۸۸): «توسعه و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی شهر نورآباد استان لرستان)»، مجله مطالعات پژوهش‌های شهری منطقه‌ای، سال اول، شماره دوم، اصفهان، صص ۱۰۲-۸۷.
۱۱. رفیعیان، مجتبی و محمد شالی (۱۳۹۱): «تحلیل فضایی سطوح توسعه‌یافتگی تهران به تفکیک مناطق شهری»، فصلنامه مدرس علوم انسانی (برنامه‌ریزی و آمایش فضا)، سال شانزدهم، شماره ۴، تهران، صص ۴۹-۲۵.
۱۲. رهنمایی، محمدتقی و پروانه شاه‌حسینی (۱۳۸۵): فرآیند برنامه‌ریزی شهری ایران، انتشارات سمت، چاپ سوم، تهران.
۱۳. شماعی، علی؛ فرجی ملایی، امین؛ عظیمی، آزاده (۱۳۹۱): «تحلیل نابرابری‌های شاخص‌های کیفیت زندگی در سطح محلات شهر بابلسر»، فصلنامه انجمن جغرافیایی ایران، دوره جدید، سال دهم، شماره ۳۳، تهران، صص ۲۸۰-۲۵۳.
۱۴. غفاری، غلامرضا و رضا امیدی (۱۳۸۸): کیفیت زندگی، شاخص‌های توسعه اجتماعی، نشر شیرازه، تهران.
۱۵. نجات، سحرناز (۱۳۸۷): «کیفیت زندگی و اندازه‌گیری آن»، مجله تخصصی اپیدمیولوژی ایران؛ دوره ۴، شماره ۲، تهران، صص ۶۲-۵۷.

16. Cardinal, Nathan & Kadin, Emilie (2005): *an urban aboriginal life, the 2005 indicator on quality of life of aboriginal people in the greater Vancouver area, Center for Native Policy and research (CNPR). Chittagong Metropolitan city, Kathmandu university journal of science, Engineering and Technology vol. I, No. IV, August.*
17. Costanza, R. (2007): *Quality of life: An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being, Ecological Economics, 61(2-3).*
18. Das, D. (2008): *Urban Quality of Life: A case study of Guwahati, Social Indicators Research, 88.*
19. Deakin, M. (2009): *A Community-Based Approach to Sustainable Urban Regeneration, Journal of Urban Technology, Vol 16, N 1, pp 91-112*
20. Epley, R, Donald & Menon, Mohan, (2007): *A Method of Assembling Cross sectional Indicators into a Community Quality of Life, Social Indicators p281.*
21. Ghulam ZAKRIA, Zailin GUAN, Yasser RIAZ, Mirza JAHANZAIB, Anwar KHAN, *Selecting and prioritizing key factors for CAD/CAM software in small- and medium-sized enterprises using AHP, Front. Mech. Eng. China 2010, 5(2): 157-164*
22. Higgins, P. Campanera, J.M. (2011): *(Sustainable) quality of life in English city locations, Cities, Vol 28, pp 290-299*
23. Kamruzzaman Majumder, Ahmad and Eftekhar Hossain, Md and Nurul Islam, Md and Iqbal Sarwar, Md. (2007): *Urban Environmental Quality Mapping: A Perception Study On*
24. Lee, Y.J. (2008): *Subjective Quality of Life Measurement in Taipei, Building and Environment, Vol. 43, PP. 1205-1215*
25. M.azizi, M. RAMEZANZADEH, (2013), *Determining effective criteria for the selection of MDF industry locations in Mazandaran Province: Application of AHP, For. Sci. Pract. 15(3):*
26. McMahon, S. K. (2002): *The development of quality of life indicators a case study from the City of Bristol, UK, Original Research Article Ecological Indicators, Volume 2, Issues 1-2, Pages 177-185*
27. Michael Pacione. (2003): *Urban environmental quality and human wellbeing- a social geographical perspective, landscape and urban planning 65, p.p. 19. 30.*

28. Ng, S.H. Kam P.K. and W.M. Pong, R. (2005): *People living in Ageing Buildings: Their Quality of Life and Sense of Belonging. Journal of Environmental Psychology* 347–360, Elsevier Ltd. doi: 10.1016/j.jenvp.2005347–360
29. Sedaghatnia, S. et al. (2013): *An Evaluation of Residents' Quality of Life through Neighborhood Satisfaction in Malaysia. Environmental Management and Sustainable Development, Vol. 2, No. 1, PP: 114-125.*
30. Smith, C. and Levermore, G. (2008): *Designing Urban Spaces and Buildings to Improve Sustainability and Quality of Life in a Warmer World. Energy Policy (2008) 4558–4562, Published by Elsevier Ltd.*
31. Wish. N.B, (1986): *Are we really measuring the quality of life? American journal of economic and sociology, 45(1), 93-99...*
32. Zivelva I. & J. Jánský (2008): *Analysis of life quality development in the Administrative districts of South Moravia, Agric. Econ. – Czech, 54, 2008:431-439.*